

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

13(22)

2013

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

 VILNIUS 2013

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKCIINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCIINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete, SocINDEX with Full Text

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytyis Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytyis Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Ieva Kripienė

Šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos transnacionalinėje erdvėje: Niujorko atvejis	9
Contemporary Immigrants from Lithuania in a Transnational Space: The Case of New York. Summary	31

Liutauras Labanauskas

Užsienyje išsilavinimą įgijusio jaunimo „sugrįžimo į Lietuvą“ patirtys	35
The ‘Return to Lithuania’ Experiences of Young Lithuanians who Graduated Abroad. Summary	55

Vitalija Stepušaitytė

„Namai – tai tas jausmas, kad esi reikiamoje vietoje reikiamu metu“: <i>namų</i> konstravimo ypatumai migruojant	59
‘In the Right Place at the Right Time’: The Constructions of <i>Home</i> in the Process of Migration. Summary	78

Will Gordon

Mobile Livelihoods: A Case Study of Lithuanian International Long-Haul Truck Drivers	81
Mobilus gyvenimas ir pragyvenimas: Lietuvos tarptautinių tolimųjų reisų vilkikų vairuotojų atvejo analizė. Santrauka	101

Robert Parkin

Administrative Reform and Its Consequences in the Tribal States of 2000 in India	103
2000 metų administracinė reforma ir jos pasekmės gentinėse Indijos valstijose. Santrauka	120

Saulius Matulevičius

‘Indianism’ in Lithuania: Re-enchantment of the World through ‘Playing Indians’	123
„Indianizmas“ Lietuvoje: pasaulio įprasminimas „žaidžiant indėnus“. Santrauka	142

Tacjana Valodzina

Kaimo daktaras ir jo praktika liaudiškojo religingumo požiūriu Baltarusijoje	145
Village Doctors and their Practice from the Point of View of Folk Religion in Belarus. Summary	166

Diskusijos / Discussions*Auksuolė Čepaitienė*

Apie etnografinį faktą, pateikėjų asmenvardžius ir discipliną	169
On Ethnographic Facts, Personal Names of Informants, and the Discipline. Summary	178

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija. V. Savoniakaitė (sud.) (<i>Vilius Ivanauskas</i>).....	179
Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai (2007), Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai (2009), Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai (2012). Ž. Šaknys (sud.) (<i>Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė</i>)	182
Petras Kalnius. Žemaičiai: XX a. – XXI a. pradžia (<i>Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė</i>)	191
Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė. Lietuvių šeima vertybių sankirtoje (XX a. – XXI a. pradžia) (<i>Petras Kalnius</i>)	199
Ю.І. Внукović. Літоўцы Беларусі. Этналагічнае даследаванне (<i>Jonas Mardosa</i>)	203
Tomas Pabedinskas, Rasa Pranskevičiūtė. Subkultūra (<i>Reda Šatūnienė</i>)	208
Beatrix Gombosi. „Köpönyegem pedig az én irgalmasságom...“ Köpönyeges Mária ábrázolások a középkori Magyarországon. „Mein weiter Mantel ist meine Barmherzigkeit...“. Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	212

Konferencijos / Conferences

XVI pasaulinis ISFNR kongresas Vilniuje (<i>Salomėja Bandoriūtė</i>)	215
XI SIEF kongresas Tartu (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	218
X Rusijos etnografų ir antropologų kongresas (<i>Jonas Mardosa</i>)	219
Trys SIEF tyrimo grupės <i>Ritualiniai metai</i> konferencijos (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	223

Sukaktys / Anniversaries

Etnologė, kultūros ir meno tyrinėtoja Giedrė Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	227
---	-----

Tomas P a b e d i n s k a s, Rasa P r a n s k e v i č i ū t ė. **Subkultūra**. Kaunas: Lietuvos fotomenininkų Kauno skyrius, 2012. 136 p.: iliustr.

Norisi pasidžiaugti, kad jauname akademių Lietuvos jaunimo kultūros ir subkultūrų tyrimų lauke po vienintelės iki šiol E. Ramanauskaitės monografijos *Subkultūra: fenomenas ir modernumas* (Ramanauskaitė Egidija. 2004. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas*. Kaunas: VDU leidykla) pasirodė naujas leidinys apie subkultūras Lietuvoje. Žinoma, šių studijų lyginti neverta, nes knygų koncepcijos ir empirinių tyrimų imtys labai skiriasi (E. Ramanauskaitės tyrimai apima daug ilgesnį laikotarpį ir kitaip apibrėžtą subkultūrų sampratą nei *Subkultūroje*), tačiau abi studijos reprezentuoja akademinį požiūrį į nūdienos visuomenės subkultūrizaciją, papildoma esamas žinias naujais paaiškinimais ir išvalgomis.

Knyga *Subkultūra* pateikta jaukiai ir patraukliai (dydis ir formatas), skaitytojas neapkraunamas akademiniais tekstaais ir painiomis sąvokomis. Daktarės Rasos Pranskevičiūtės parašytame įvade teigiama, kad šios knygos (projekto) tikslas – „įvairių Lietuvos subkultūrinių grupių, jų atstovų bei individualių alternatyvios pasaulėžiūros asmenų sociokultūrinės tapatybės reprezentacija viešojoje erdvėje pasitelkiant fotografiją ir antropologiją <....>. Siekiant išsamiau atskleisti supančią socialinę tikrovę, knygoje pristatomos dalyvaujančiųjų refleksijos individualios ar subkultūrinės tapatybės tematika ... (p. 6) Galima teigti, kad sumanymas tikrai įgyvendintas, nes knyga maloni akiai dėl subkultūrų vaizdinio įprasminimo fotografijose, knygos grafinio dizaino ypatumų, lengvai skaitomų ir gana intriguojančių pačių subkultūroms (ar individualioms pasaulėžiūroms) atstovaujančių asmenų tekstų, o šalia esanti pasisakančio asmens

fotografija tekstui suteikia tikroviškumo, realumo ir gyvumo.

Perkaičius knygą bei išgirdus aplinkinių nuomonių apie leidinį, atgijo iki šiol dažniausiai tik neformalioje akademinėje aplinkoje vykusios diskusijos apie nūdienos subkultūrų fenomeno apibrėžtį ir kaitą. Tad, pasinaudojant *Subkultūros* pasirodymo proga, norisi aktualizuoti „subkultūros“ fenomeno apibrėžties diskusiją.

Stebint visuomenės ir subkultūrinių procesų pokyčius, kyla klausimai: kas yra „subkultūra“ šiandien? Kaip ją supranta tradicinė nūdienos visuomenė ir kaip ją traktuoja patys subkultūros atstovai? Kartais pasigirsta net abejonių: „ar subkultūra iš viso dar egzistuoja“? Kaip subkultūra formavosi istoriškai, kokie bruožai ją išskyrė iš dominuojančios visuomenės tuomet, kai Dick Hebdidge parašė savo *Subculture: the Meaning of Style* (Hebdidge Dick. 1979. *Subculture. The Meaning of Style*. London, New York: Routledge), ir kas ją išskiria dabar, pasirodžius aštuntajame dešimtmetyje egzistavusias jaunimo subkultūrų mokslines paradigmas kvestionuojančiai Davido Muggletono *Inside Subculture. The Postmodern Meaning of Style* (Muggleton David. 2000. *Inside Subculture. The Postmodern Meaning of Style*. Oxford, New York: Berg)? Kokia subkultūra yra dabar?

Subkultūra kaip opozicija tradicinei kultūrai tyrinėjama beveik nuo akademiškų susidomėjimo subkultūromis pradžios XX a. trečiajame-ketvirtajame dešimtmėčiais. Apie subkultūras kaip priešingus dominuojančiai socialinei santvarkai, kriminalinius darinius pirmiausia prabilo Čikagos sociologinės mokyklos mokslininkai, kurie XX a. trečiajame dešimtmetyje pradėjo tyrinėti nusikalstamas jaunuolių grupuotes Amerikoje (Becker Howard. 1973. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press; Cohen Albert. 1955. *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*. Glencoe, IL: Free Press). Būtent

Čikagos mokykla nusikalstamas vidurinio socialinio sluoksniu jaunuolių grupes pradėjo vadinti „subkultūromis“.

Birmingemo (D. Britanija) sociologinės mokyklos tradicija įteisino subkultūrų lygiavertiškumą. Tradicinė kultūra pokario metais buvo pradėta traktuoti kaip galimybių joje kurtis kitoms kultūroms laukas, pradėta analizuoti jaunimo kultūra. Birmingemo šiuolaikinės kultūros studijų centro mokslininkai subkultūras pradėjo traktuoti ne kaip deviantinius reiškinius visuomenėje, bet kaip prilygstantį tradicinei kultūrai kultūrinį vienetą. Anot britų tradicijos, subkultūros gali tiek opnuoti tradicinei kultūrai, tiek neutraliai joje egzistuoti, tačiau subkultūra negali būti egzistuoti be tradicinės kultūros konteksto. Johno Clarke'o, Stuardo Hallo, Tony'io Jeffersono ir Briano Robertso (Clarke John, Hall Stuart, Jefferson Tony, Roberts Brian. 1976. *Subcultures, Cultures and Class*, Hall S., Jefferson T. (eds.). *Resistance through Rituals. Youth Subcultures in Post-war Britain*: 9–75. London: Unwin Hyman) manymu, subkultūros atsirado kaip reakcija į dominuojančią kultūrą, kuria nebuvo patenkintas subkultūroms priklausantis jaunimas. Gary Clarke'as (Clarke Gary. 1997 [1981]. *Defending Skin-Jumpers: A Critique of Theories of Youth Subcultures*, Gelder K., Thornton S. (eds.). *The Subcultures Reader*: 175–180. London, New York: Routledge) legitimavo subkultūrinę veiklą kaip tėvų kultūrai būdingų „spragų“ simbolinį „lopymą“ (Clarke 1997 [1981]: 175–180). Vadinasi, galima daryti prielaidą, jog subkultūros egzistuoja kaip tiesioginė arba netiesioginė konfrontacija su iš tėvų paveldėtomis normomis ir tradicijomis. Empiriniai tyrimais pagrindus, kad jaunimo subkultūriniai judėjimai dažnai kyla iš noro priešintis dominuojančiai tradicinei kultūrai, kurti jų kartai priimtinas socialines normas ir moralines vertybes implikuojančias kultūras, mokslinėje

mintyje įsigalėjo subkultūros kaip rezistuojančio socialinio-kultūrinio darinio padėties visuomenėje vaizdinys.

Vartant *Subkultūros* (2012) puslapius, dėmesį patraukia platus „subkultūros“ sampratos traktavimas: jai priskiriami ir kunigai, vienuolės ar tiesiog individualią pasaulėžiūrą turintys asmenys. Šis platus parametras susilpnina socialinius subkultūros visuomenėje orientyrus, mat tuomet preliminariai galima teigti, kad visuomenė tiesiog sudaryta iš originalių individualybių (bent jau tų, kurios daugiau ar mažiau sąmoningai geba artikuliuoti savo tapatumą, ir tada subkultūros ribos visai „išskysta“). Taigi, kaip galima apibrėžti subkultūrą? Turbūt labiausiai paplitusi samprata, kuri subkultūra vadina skirtingų žmonių grupių elgesį (bendravimą), motyvuotus veiksmus, stilistiškai ir filosofškai vieningą bendrijos pasaulėžiūrą apjungiantį socialinį darinį visuomenėje. Švedų mokslininkas Johanas Fornäsas (Fornäs Johan. 1995. *Cultural Theory and Late Modernity*. London, New Delhi: Sage Publications) subkultūrą linkęs apibrėžti „gyvenimo stiliaus“ terminu. Mokslininkas taip pat pažymi, jog subkultūros nuolat įvairiausiomis kryptimis plėtojasi, o tai sukelia sunkumų norint jas išsamiai aprašyti (Fornäs 1995: 111). Kitas svarbus subkultūros apibrėžties kriterijus yra subkultūros dalyvių narių sąmoningas suvokimas ir savęs priskyrimas. J. Fornäs'o teigimu, svarbus bent minimalus sąmoningumo laipsnis, nes subkultūra yra simbolinis konstruktas, grindžiamas simboline komunikacija ir reikšmių kūrimu, o tai savaime reikalauja interpretavimo ir orientuoto, tikslingo veikloje dalyvaujančių asmenų elgesio pastangų (Fornäs 1995: 115–115).

Subkultūrų tyrinėtojai sąvokos „subkultūra“ vartojimą ir jos socialines reikšmes dažniausiai kvestionuoja dėl pačios subkultūros istorinių transformacijų (Clark Dylan. 2003. *The Death and Life of Punk*,

the Last Subculture, Muggleton D., Weinzierl R. (eds.). *The Post-Subcultures Reader*: 223–239. New York: Berg; Bennet Andy. 1999. Subcultures or Neo-tribes? Rethinking the Relationship between Youth, Style and Musical Taste, *Sociology* 33(3): 599–617; Muggleton 2000), ypač subkultūrinio stiliaus inkorporavimo į masinę (populiarią) kultūrą, dėl subkultūrinių stilių vartojimo. Britų mokslininkas Andy Bennetas (Bennet 1999: 599–617) analizuoja subkultūros terminą šių dienų visuomeninių pokyčių kontekste. Jis lygina tradiciniu tapusį subkultūros suvokimą kaip homologišką darinį su postmodernistine subkultūrų interpretacija, kuri subkultūrose išvelgia neogentinę prigimtį. Neogentinis požiūris į jaunimo subkultūras reiškia ryškių subkultūros ribų išnykimą, galimybę laisvai judėti iš vienos subkultūros į kitą, neidentifikuoti savęs su konkrečia subkultūrine bendrija. Subkultūras apibūdinti neo-gentinių terminu pirmiausia paskatino jų nepastovumas – narių kitimas, jų nenoras apsiriboti subkultūra. Tokia „postmoderniojo žmogaus“ elgsena, anot Benneto, būdinga vėlyvosios modernybės laikotarpiui (Bennet 1999: 606). Būti subkultūroje nebūtinai turi būti individo tikslas. Būdamas subkultūroje asmuo gali patenkinti kurį nors vieną iš savo estetinių ar intelektualinių poreikių, tačiau ne daugiau. Bennetas priklauso tiems britų mokslininkams, kurie nepalaiko tiesioginių subkultūrinės raiškos sąsajų su socialinės klasės, kuriai subkultūros nariai priklauso, problemomis. Tą įrodė ir Gary Clarke'as (Clarke. 1997 [1981]: 175–180), kuris tyrė pankų subkultūros meninę raišką ir sukritikavo Dicko Hebdidge'o (Hebdidge 1979) studijoje semiotiniu būdu išanalizuotą subkultūrinį pankų stilių ir simbolizmą. Mokslininkas teigia, kad alternatyvi meninė raiška pankų subkultūroje atsirado ne kaip maištas, o buvo tiesiog susijusi su meno mokyklų tuo metu propaguojamu avangardu.

Plintant informacinėms technologijoms ir gausėjant jų vartotojų, įvairių subkultūrų įvaizdžiai tapo prieinami ir plačiam jaunųjų vartotojų būriui. Šis faktas pagimdė sąvokas „tikrieji“ ir „netikrieji“ subkultūros nariai, o Bennetas kelia klausimą: jei ir viena, ir kita vadinsime „subkultūra“, kaip tuomet atskirti, kuri subkultūra yra vyraujanti (anglų k. *mainstream*), o kuri – pogrindinė (anglų k. *non-mainstream*) (Bennet 1999: 604)? Į šį klausimą atsakyti bandė Sarah Thornton, kuri teigė, kad „autentiškas“ subkultūras sukonstruoja žiniasklaida (taip pat ir tyrėjai: sociologai, antropologai, etnologai, – *aut. past.*), kuri tuo pačiu jas stereotipizuoja. Teigiama, kad subkultūros nėra aplink vieną centrą besiburiantį bendriją.

Mokslininkė Sarah Thornton (Thornton Sarah. 1995. *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*. London, New York: Routledge) išskiria tam tikras dichotomijas ir, analizuodama subkultūras, vartoja „pogrindžio“ (angl. k. *underground*) sąvoką, kurios apibūdina subkultūras tradicinės kultūros atžvilgiu, ir *underground* kultūrai priskiria šias savybes: alternatyva, naujoviškumas (anglų k. *cool*), nepriklausomybė, maištingumas/radikalumas, specialūs žanrai, vidinis žinojimas, mažuma, heterogeniškumas, jaunimas, nėra klasių, vyriška kultūra, o populiariai kultūrai priskiria kitas: meistrymą, tiesmukiškumą, senamadiškumą, prastumą, komerciškumą, konformizmą, konservatyvumą, pop, lengvai prieinamą informaciją, daugumą, homogeniškumą, šeimą, klases, kultūros moteriškumą. Lietuvos subkultūras per „undergroundo“ prizmę analizavo ir E. Ramanauskaitė (Ramanauskaitė 2004), ir ši samprata gali būti vienas iš tų elementų, kurie išskiria subkultūras iš tradicinės visuomenės. Galima teigti, kad „undergroundo“ kategorija kaip tik ir galėtų indikuoti tradiciškai traktuojamą „subkultūros“ kaip kontrkultūros sampratą, kada

subkultūra suprantama ne kaip bet kuri socialinė grupė, o kaip naujas, be abejonės, neformalus, neoficialus, visuomenei beveik nepažįstamas socialinis darinys, kuris ilgainiui intensyvėja ir vėliau virsta tuo, ką mes dabar žinome kaip hipius ar pankus. Tačiau būseną, kai „nežinoma“ visuomenei tampa „pažįstama“, iš subkultūros „underground“ eliminuoja, paversdama subkultūras populiarios kultūros dalimi, kitaip tariant, subkultūras inkorporuoja.

Grįžtant prie *Subkultūroje* kukliai apibrėžtos „amerikietiškos subkultūros sampratos“ (p. 7), norėtusi išsamesnės subkultūros sampratų lauko analizės. Leidinyje pasigesta pagrindžiančių mokslinių teorijų ar net mokslinių paradigmu pasirinkimo pagrindimo, o tai veikiausiai numalšintų smalsaus skaitytojo norą kvestionuoti kai kurių knygoje reprezentuojamų subkultūrų atstovų ar originalią pasaulėžiūrą reprezentuojančių asmenų atrankos kriterijus. Žvelgiant iš subkultūros kaip „underground“ subkultūros pozicijų, kunigai ir vienuolės netelpa į šiuos rėmus, arba juos bet kokiomis kryptimis laužo: juk jie nėra „naujoviškumas“, „cool“, minėtose bendruomenėse egzistuoja „klasės“ (arba hierarchija) tačiau jie nėra ir komerciškumas, nors galbūt tai yra „senamadiška“ ir, be abejonės, „konservatyvu“.

Po Antrojo pasaulinio karo atsiradusios jaunimo subkultūros visuomenę šokiravo tradicines moralumo ribas kvestionavusia laisve, nematytomis negirdėtomis asmenų saviraiškos formomis (bendravimo stiliumi, apranga, išvaizda, skoniu ir pan.), o nūdienos kultūroje jau ne vieną dešimtmetį yra pastebima kultūrinė inkorporacija (arba „subkultūrų vartojimas“), kuri tarsi „suvalgo“ subkultūrinį autentiškumą, o originalu-

mo siekiantį jauną subkultūros dalyvį verčia ieškoti kitų, naujų, originalių saviraiškos formų. Juk pagrindinis subkultūros bruožas yra judėjimas, kitimas, nepagaunamumas, žaibiška reakcija į naujumą. Subkultūra – tai tarsi tarpinė stotelė, kurioje užgimsta pačios „naujausios naujumo“ idėjos, stiliai ir išraiškos formos. Šiuos elementus užfiksavus idėjas generuojančioje (ir su subkultūromis glaudžiai susijusioje) socialinėje – kultūrinėje aplinkoje, jos pamažu pasklinda į plačiąją visuomenę (dažniausiai per kūrybines industrijas, kuriose neretai darbuojasi su subkultūromis susiję asmenys). Ilgainiui plačioji visuomenė apsipranta su kultūrinėmis „naujovėmis“ (stiliumi, išvaizda, elgesio normomis), pradeda traktuoti subkultūras kaip įprastą kasdienybės aplinką, arba paverčia „subkultūrų stereotipais“.

Pabaigai norėčiau pacituoti vieno iš knygoje pasisakiusių žodžius, kurie veikiausiai galėtų iliustruoti ne vieno subkultūroje dalyvavusio/dalyvaujančio asmens požiūrį į subkultūros ir asmens santykį: „Dabar, kai esu vyresnis, esu laisvas ir be subkultūrų“ (p. 103). Šios tendencijos išties ryškėja tiriant subkultūros darinį joje dalyvaujančių asmenų amžiaus aspektu: paauglystės tapsmu subkultūriškumo ženklai vaidina svarbų vaidmenį, kartais tai pasireiškia net radikaliomis ar fanatiškomis formomis, tačiau ilgainiui stiliaus vizualumas savo reikšmingumą praranda. Knygoje reprezentuojami empiriniai tyrimų duomenys iliustruoja šias tendencijas, o taip pat inspiruoja giliau studijuoti subkultūros sampratos kismą, pačių subkultūrų reikšmę su jomis susijusio asmens gyvenime bei vertinti visuomenės subkultūrizacijos procesus platesniame socio-kultūriniame kontekste.

Reda Šatūnienė
Šiaulių universitetas